

תוכן העניינים

יא	פתח דבר
יג	הקדמה
1	מבוא: פרשנויות המונח 'עבירה לשמה' לאורך הדורות
1	על כוונה בדתות בכלל ובמסורת היהודית בפרט
3	על המונח 'עבירה לשמה' בספרות חז"ל
6	הפרשנויות בספרות הרבנית
8	הסוגיה התלמודית
10	זיקוק הפרשנויות למונח 'עבירה לשמה' לשני כיוונים עיקריים
15	'קדושת החטא' בשבתאות ויחסה למונח 'עבירה לשמה'
	פרק ראשון: התיבה 'לשמה': שימושים ומשמעויות
19	בספרות חז"ל
20	שאלת אמינות מימרת רנב"י
22	שימושי התיבה 'לשמה' בספרות חז"ל
25	השימוש ב'לשמה' במשנה ובתוספתא
	'לשמה' – 'לשם הדבר עצמו' – בברייתות שבתלמודים
28	ובמדרשי ההלכה
31	'לשמה' – 'לשם שמים'
34	'לשמה' במשמעות 'לשם מצווה'
	פירוש המונח 'עבירה לשמה' לאור שימושי ומשמעויות
40	התיבה 'לשמה'
42	פרק שני: מדרגות 'לשמה' ו'שלא לשמה' בשיח החז"ל
42	לימוד תורה 'שלא לשמה' בירושלמי
44	מדרגת 'שלא לשמה' והיחס למימרת רנב"י בשיח התלמודי
59	הביטויים 'עונה שלא לשמה' ו'תוכחה לשמה'

65 פרק שלישי: ההקשר המקראי של מימרת רנב"י
65 פרשנות המימרה לאור היקפה הטקסטואלי
67 מי הן ה'נשים באהל'?
69 האם יעל חטאה בקיום יחסי מין עם סיסרא
74 פירוש המונח 'עבירה לשמה' לאור מעשה יעל
76 המקורות המייחסים לדמויות מקראיות ביצוע עבירה לשם שמים
98 ייחוס כוונה 'לשם שמים' בהקשר מוצאה של שושלת בית דוד
בין מימרת רנב"י למימרות המייחסות כוונה לשם שמים
101 לדמויות מקראיות

פרק רביעי: נוסח הסוגיה בנזיר והשפעתו על פירוש
מימרת רנב"י
105 היחס בין הסוגיה בנזיר לסוגיה בהוריות
105 המבנה המשולש של הסוגיה
109 תפקידה של מימרת רב יהודה אמר רב בסוגיית עבירה לשמה
112 קושיית הסוגיה על מעשיה של יעל והשלכתה על מימרת רנב"י
117 תוספת שתי המימרות 'בשכר שיחה נאה' ו'לעולם יקדים אדם'
121 טיב עדי הנוסח של סוגיית 'עבירה לשמה'
126

פרק חמישי: ניתוח הסוגיה הקדומה, והשלכותיו על מימרת
רנב"י
131 נוסח הסוגיה הקדומה
131 האמצעיים הספרותיים שבסוגיה הקדומה והשלכתם על
פירוש מימרת רנב"י
133 הדו־שיח שבסוגיה ויחסו למימרת רנב"י
140 הפן המגדרי של סוגיית 'עבירה לשמה'
146

פרק שישי: מימרת רבא 'אפילו לדבר עבירה' ויחסה
למימרת רנב"י
150 הקשר האפשרי בין מימרת רבא למימרת רנב"י
150 נוסח מימרת רבא
151 פירוש מימרת רבא על פי שני ענפי הנוסח של הסוגיה
השימוש בביטוי 'הכל לשם שמים' בספרות חז"ל ויחסו
למימרות רבא ורנב"י
157 השלכות הסוגיה התלמודית על הבנת מימרת רבא
164 בין מימרת רבא למימרת רנב"י: מבט משווה
172

177	סיכום: מעמדה של הכוונה והרעיון של חטא לשם שמים בעולמם של חכמים
184	המקורות וקיצוריהם
184	ספרות מקור: קיצורים ומהדורות
188	ספרות מחקר
201	מפתח השמות והעניינים
214	מפתח המקורות

פתח דבר

ספר זה מבוסס על עבודת דוקטור שהוגשה לאוניברסיטת פוטסדאם בשנת 2014. תודתי לפרופסור אדמיאל קוסמן על הליווי ועל ההדרכה מראשית המחקר ועד הוצאת הספר. במהלך המחקר הסתייעתי באישים רבים. הריני הולך ומונה אותם כאדם המונה מעותיו, שהרי אני מוקיר טובה מיוחדת לכל אחד ואחד מהם. המחקר נתמך על ידי Ernst Ludwig Ehrlich Studienwerk (ELES). המימון הנדיב של קרן המלגות אפשר לי להקדיש את מיטב זמני למחקר. הוא זכה בציון מעולה (summa cum laude) מחבר השופטים, ובהם פרופסור טל אילן, שתמיכתה ועזרתה מאז לא פסקה. במהלך המחקר נעזרתי בכמה ידידים: ד"ר דבורה קמרט-לנג סייעה לי לזקק את שאלת המחקר ולגבש את מבנה העבודה; ד"ר יעקב פוקס, המומחה לכתבי היד של רש"י, סייע לי הן בתחום מומחיותו הן בכל שאלה וספק שהתלבטתי בהם; חברי לתורה אלעזר הרלינג קרא קטעים מן המחקר וחלק עמי את הערותיו הנוקבות. הפרופסורים משה הלברטל ויהונתן גארב ליוו אותי בעצותיהם ובהדרכותיהם הנבונות. לולי הם, 'ואני כמעט נטיו רגלי' (תהלים עג, ב). פרופסור אביגדור שנאן, יושב ראש הוועדה האקדמית של הוצאת מאגנס, ניהל את עניין הספר כדרכו בטוב טעם ודעת. אנשי הוצאה לאור עשו מלאכתם נאמנה כאומנים העושים מלאכתם לשם שמים (ראו הפרק השני). ידידי אסף יששכרוף ניצח על מלאכת עיצוב הכריכה ברוחב דעתו ובכישורו הטוב.

רוב המחקר ככולו נכתב בבית הגת – שכיית חמדה בשכונת עין כרם המקודשת לשיח בין אנשים מדתות ומתרבויות שונות ופועלת בחסות המנזר הבנדיקטיני באבו גוש. אני מודה לאב המנזר שארל ולחברי בבית הגת: ד"ר איתן לה פיקאר ומוחמד אל אערג', על מקום קסום ומעורר השראה אשר בו זכיתי לכתוב וליצור, ללמוד וללמד.

אחרונים חביבים בני משפחתי התומכת והמסייעת – שנזכה לחזות בבנים ובבני בנים העוסקים בתורה. החונן לאדם דעת יזכני ללמוד וללמד ולכתוב ספרים הרבה שיאירו את נפתולי דבריהם של חכמינו ז"ל.

הקדמה

'חטא לשם שמים בעולמם של חכמים' הוא נושא טעון ופרובוקטיבי: האם לצד המוסכמה בדבר עידוד לעשיית מצוות והימנעות מביצוע עבירות, העולה מן הספרות הרבנית, מבצבץ בספרות חז"ל גם רעיון זה, המערער את הדיכוטומיה בין מצוות לעבירות? ואם כן, כיצד ובאילו דרכים נקלט רעיון רדיקלי זה אל תוך הספרות הקנונית של היהדות הרבנית – התלמוד הבבלי. מטבעו של רעיון נועז מסוג זה שהוא מושך אחריו חוקרים שתחום התמחותם הוא מחשבת חז"ל, ואכן, לאחרונה התעמקו בו חוקרים שהכשרתם נטועה בתחום זה ולא בחקר הספרות התלמודית.¹ בספרי אני מציע מחקר פילולוגי קפדני ודקדקני בנושא הנועז 'חטא לשם שמים בעולמם של חכמים'. הספר יכול אפוא לשמש מקרה בוחן לשאלה כיצד נראים תכנים בעלי פוטנציאל רדיקלי בספרות חז"ל מנקודת המבט של חקר התלמוד.

חקר הסיפור בתלמוד הבבלי נהנה מפריחה בעשורים האחרונים,² אולם מעט הוקדש לקריאה ספרותית של הסוגיה האגדית בתלמוד, דהיינו, סוגיה העוסקת בנושא תאולוגי ובנויה – בדומה לסוגיה ההלכתית – כמהלך דיאלקטי של שאלות ותשובות (שקלא וטריא). ספר זה משלים את החסר ומציע דוגמה לקריאה ספרותית בסוגיה אגדית דרך הפרשנות לסוגיית 'עבירה לשמה'.

המחקר התלמודי מעניק מקום של כבוד לבירור נוסח ולדיון בחילופי הגרסאות של הטקסט.³ לעתים קרובות נעשה בירור נוסח התלמוד מטרה בפני עצמה. בספר זה אציע שגלגולי הנוסח של הטקסט התלמודי שמקורם אינו בטעויות סופר אלא בשינויים מכוונים, משקפים תהליך תרבותי. אדגים כיצד

1 נויבירט, כוונה; קרא, גדולה; הנ"ל, אימהות.

2 למשל, מחקריהם של החוקרים אדמיאל קוסמן, רות קלדון, שלומית ולר וג'פרי רובנשטיין. בנוגע ליחס בין הסיפור התלמודי לסוגיה ההלכתית ראו מחקריהם של החוקרים יונתן פינטוך ובארי סקוט וימפפיר.

3 לדוגמה, מחקרו הקלסי של יעקב נ' אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, המונה כ-1,600 עמודים.

חילופי הנוסח בטקסט התלמודי משקפים את האמצעים ואת הדרכים שבהם נקלט בתלמוד רעיון החטא לשם שמים.

אני מבקש לבחון את רעיון החטא לשם שמים בעולמם של חכמים לא רק מצד תוכנו אלא גם מצד הניסוח. ההנחה שבבסיס גישה זו היא שניסוח הרעיון מגדיר את תוכנו. הספר בוחן את הרעיון לאור המושגים שהחכמים עצמם טבעו, ומניח שספרות חז"ל היא חטיבה אורגנית, המובחנת ממחשבה פילוסופית שיטתית. בראש ובראשונה מטרתי להבין את המונח התלמודי 'עבירה לשמה' (בבלי, נזיר כג ע"ב; הוריות י ע"א) שהוא הביטוי המובהק ביותר לרעיון של חטא לשם שמים בעולמם של חכמים ולמקומו בעולם השיח והמושגים החז"לי.⁴

פרק המבוא עוסק בסקירה ביקורתית של הפרשנויות שהוצעו לאורך הדורות למונח 'עבירה לשמה' ומציע לארגן את שלל הפרשנויות תחת שני כיוונים מרכזיים: 'חטא לשם שמים' ו'חטא לשם קיום מצווה עתידית'.

כדי לפצח את המונח החידתי 'עבירה לשמה' אציגו בשני הפרקים הבאים בכמה מעגלי התייחסות: הפרק הראשון עוסק במעקב אחר התפתחות השימושים והמשמעויות של התיבה 'לשמה' בספרות חז"ל; הפרק השני מתאר את השיח התלמודי על המדרגות 'לשמה' ו'שלא לשמה'. מלבד התשתית הסמנטית ששני הפרקים הללו מציעים להבנת המונח 'עבירה לשמה' יש בהם תרומה להבנת כמה מונחים ממונחי הכוונה בספרות חז"ל, כמו 'לשמה', 'לשם מצווה', 'לשם שמים' ועוד.

הפרק השלישי עוסק במימרות חז"ל המייחסות לדמויות מקראיות כוונה לחטוא 'לשם שמים'. הפער בין העולם המקראי לעולמם של חכמים והדרכים שבהן ביקשו חז"ל לגשר על פער זה מודגמים היטב באמצעות העיון בפרשנותם לסיפורי פיתוי מקראיים שחז"ל פירשום כפיתוי לשם שמים.

הפרק הרביעי דן במסורת הנוסח של הסוגיה התלמודית במסכת נזיר אשר בה מופיע הביטוי 'עבירה לשמה', ואילו הפרק החמישי דן במסורת הנוסח הקדומה של הסוגיה כפי שהיא מופיעה בסוגיה המקבילה במסכת הוריות. חילופי הנוסח המרובים בסוגיה מלמדים על דרכי קליטתו של רעיון החטא לשם שמים בספרות התלמודית.

הפרק השישי דן במימרת רבא: 'אפילו לדבר עבירה' (בבלי, ברכות סג ע"א), הנסבה על הפסוק 'בכל דרכיך דעהו' (משלי ג, ו), ובביטוי המעשי של רעיון החטא לשם שמים בעולמם של חכמים.⁵

4 ראו בעניין זה דבריו של הנשקה, נשתנה, עמ' 2.

5 על הקשר בין מימרת רבא למונח 'עבירה לשמה' ראו רקובר, מטרה, עמ' 55-59; אורבך,

בפרק הסיכום אסרטט את המסלול שעבר רעיון רדיקלי ופרובוקטיבי זה מן השוליים אל המרכז – אל הטקסט הקנוני של התלמוד הבבלי. מן הפרט אל הכלל: התיאור שאני מציע לקליטתו של רעיון חריג ומיוחד זה בעולמם של חכמים תורם להבנת תהליכי הקליטה והעיבוד של רעיונות בספרות חז"ל. הרעיון של חטא לשם שמים משליך על כמה מהנורמות היסודיות בעולמם של חכמים, כמו מעמדה של ההלכה והיחס בין כוונה למעשה ובין היחיד לכלל, ומכאן חשיבותו.